

UNIVERZITET U BEOGRADU – FAKULTET ZA SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU
UNIVERSITY OF BELGRADE – FACULTY OF SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION

10. MEĐUNARODNI NAUČNI SKUP

Specijalna edukacija
i rehabilitacija DANAS

Zbornik radova

10th INTERNATIONAL
SCIENTIFIC CONFERENCE

Special Education
and Rehabilitation TODAY

Proceedings

Beograd, 25–26. oktobar 2019. godine
Belgrade, October, 25–26th, 2019

UNIVERZITET U BEOGRADU – FAKULTET ZA
SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU
UNIVERSITY OF BELGRADE – FACULTY OF
SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION

10. MEĐUNARODNI NAUČNI SKUP
SPECIJALNA EDUKACIJA I REHABILITACIJA DANAS
Beograd, 25–26. oktobar 2019. godine

ZBORNİK RADOVA

10th INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE
SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION TODAY
Belgrade, October, 25–26th, 2019

PROCEEDINGS

Beograd, 2019.
Belgrade, 2019

10. MEĐUNARODNI NAUČNI SKUP
SPECIJALNA EDUKACIJA I REHABILITACIJA DANAS
BEOGRAD, 25–26. OKTOBAR 2019. GODINE
ZBORNİK RADOVA

10th INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE
SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION TODAY
BELGRADE, OCTOBER, 25–26th, 2019
PROCEEDINGS

IZDAVAČ / PUBLISHER

Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation

ZA IZDAVAČA / FOR PUBLISHER

Prof. dr Snežana Nikolić, dekan

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK / EDITOR-IN-CHIEF

Prof. dr Mile Vuković

UREDNICI / EDITORS

Prof. dr Vesna Žunić Pavlović

Prof. dr Aleksandra Grbović

Prof. dr Vesna Radovanović

RECENZENTI / REVIEWERS

Prof. dr Ranko Kovačević, prof. dr Vesna Bratovčić

Univerzitet u Tuzli – Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Tuzla, BiH

Prof. dr Viviana Langher

Università Sapienza di Roma – Facoltà di Medicina e Psicologia, Roma, Italia

Prof. dr Branislava Popović Čitić, doc. dr Slobodan Banković, doc. dr Ljubica Isaković

*Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju,
Beograd, Srbija*

LEKTURA I KOREKTURA / PROOFREADING AND CORRECTION

Maja Ivančević Otanjac, predavač

DIZAJN I PRIPREMA / DESIGN AND PROCESSING

Mr Boris Petrović

Biljana Krasić

Zbornik radova biće publikovan u elektronskom obliku CD

Proceedings will be published in electronic format CD

Tiraž / Circulation: 200

ISBN 978-86-6203-129-7

Objavlјivanje Zbornika radova podržalo je Ministarstvo prosvete, nauke i
tehnološkog razvoja Republike Srbije.

TRANZICIONO PLANIRANJE ZA UČENIKE SA SMETNJAMA U RAZVOJU

Gordana Odović**, Biljana Milanović Dobrota

Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju,
Beograd, Srbija

Tranzicija kao termin odnosi se na prelazak iz jednog stanja ili okolnosti u drugu. Tokom života svakog čoveka dešavaju se mnoge značajne tranzicije. Neke od njih su povezane sa školovanjem, poput tranzicija iz predškolskih ustanova u osnovnu školu, iz osnovne škole u srednju školu i iz srednje škole u visoko školstvo ili svet rada. Ova poslednja tranzicija predstavlja kritičnu fazu za sve adolescente, a posebno za one sa smetnjama u razvoju. S obzirom na to da ključnu ulogu u tom procesu ima tranziciono planiranje, cilj rada je razmatranje dva značajna elementa ovog procesa, a to su izrada individualnog tranzicionog plana (ITP) i timski rad. ITP predstavlja deo individualnog obrazovnog plana (IOP). U Americi i mnogim evropskim zemljama zakonski je regulisana obaveza i procedura njegove izrade. Treba da bude izrađen do 16. godine učenika sa smetnjama u razvoju. Individualnim tranzicionim planom se skiciraju obuka i podrška koje će biti potrebne učeniku za postizanje tranzicionih ciljeva. Ovi ciljevi treba da budu merljivi i da ukazuju kako će izgledati život učenika nakon srednje škole u oblasti treninga ili obrazovanja, zapošljavanja i samostalnog života. Razmatranje i revidiranje ciljeva treba vršiti na godišnjem nivou. Drugi značajan element procesa tranzicionog planiranja je timski rad. Tim formiraju članovi tima za izradu IOP-a, učenik, njegova porodica, predstavnici različitih državnih agencija i drugi stručnjaci po potrebi. Tim se oslanja na stručnost članova i objedinjuje njihove informacije kako bi doneo odluku ili preporuku za učenika. Ovakav pristup tranzicionom planiranju povećava šanse za zapošljavanje i samostalan život učenika sa smetnjama u razvoju u odrasloj dobi.

Ključne reči: tranzicija, individualni tranzicioni plan, merljivi ciljevi, srednja škola

Uvod

Tranzicija u život odraslih i svet rada predstavlja izazov za sve mlade ljude, a poseban izazov može biti za mlade sa invaliditetom, pa je potrebna primena jedinstvene strategije koja će omogućiti svakom da postigne maksimalnu moguću

** gordanaodovic@gmail.com

nezavisnost u životu i radu. Zato je važno da proces tranzicije bude formalizovan, jer u suprotnom, malo se planiraju usluge ili programske potrebe učenika. U Americi i mnogim evropskim zemljama izrada IOP-a i ITP-a regulisana je različitim propisima, uglavnom onim koji se odnose na oblast obrazovanja, a tim i obrazovanje dece sa smetnjama u razvoju. Zakonska regulativa u Republici Srbiji nalaže izradu IOP-a za decu kojoj je potrebna dodatna pomoć u obrazovanju uz profesionalnu orijentaciju u osnovnoj školi (Zakon o osnovnom vaspitanju i obrazovanju, 2019, čl. 10 i čl. 43) i karijerno vođenje i savetovanje u srednjoj školi (Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju, 2018, čl.12 i čl. 15), ali ne naglašava formalizovanje tranzicionog planiranja i izradu ITP-a za učenike sa smetnjama u razvoju. ITP je važan, jer ga učenici sa smetnjama u razvoju mogu pratiti u srednjoj školi kako bi se usmerili na svoju karijeru i ciljeve nakon srednje škole (P.J. Schloss, M.A. Schloss, & C.N. Schloss, 2007), pa se ključnim elementima tranzicionog planiranja mogu smatrati ITP i timski rad na njegovoj izradi. S obzirom da kod nas još uvek nije formalizovano tranziciono planiranje, u ovom radu osvrnućemo se na iskustva drugih zemalja i razmotriti pomenute ključne elemente na osnovu podataka iz istraživanja u ovoj oblasti.

Tranziciono planiranje

Tradicionalni socijalni pokazatelji tranzicije u odraslo doba podrazumevaju samostalan život, sticanje obrazovanja posle srednje škole, zapošljavanje u punom radnom vremenu, sklapanje braka ili roditeljstvo (Haber, Karpur, Deschenes, & Clark, 2008; Oesterle, Hawkins, Hill, & Bailey, 2010). Međutim, istraživanja pokazuju da učenici sa smetnjama u razvoju ne uživaju nužno iste šanse za postizanje tih ciljeva kao i njihovi vršnjaci tipičnog razvoja. Prema Njumenovoj i saradnicima (Newman et al., 2011) podaci američke Nacionalne longitudinalne studije-2 pokazuju da samo 19% učenika sa smetnjama u razvoju upisuje fakultete u trajanju četiri godine u poređenju sa 40% učenika tipičnog razvoja. Studenti sa invaliditetom češće upisuju dvogodišnje fakultete ili stručne škole, a samo 35% studenata sa invaliditetom koji su upisali četvorogodišnje fakultete diplomira u odnosu na 55% studenata bez invaliditeta. Kasnije, mladi sa invaliditetom nastavljaju da pokazuju slabije rezultate zapošljavanja nego mladi bez invaliditeta (npr. manje sati rada nedeljno, niže plate, smanjene naknade) (Newman et al., 2011). Po završetku srednje škole više mladih osoba sa invaliditetom živi sa svojim roditeljima, rođacima ili zakonskim starateljima nego što je to slučaj sa mladima bez invaliditeta (Newman, Wagner, Cameto, & Knokey, 2009; Wagner, Newman, Cameto, Garza, & Levine, 2005). Mogući način prevazilaženja ovog stanja je upravo tranziciono planiranje koje kroz koordinisan skup aktivnosti može da potpomogne tranziciju učenika sa smetnjama u razvoju u svet odraslih.

Individualni tranzicioni plan

ITP predstavlja deo IOP-a i smatra se instrumentom u formi dokumenta u kom je zabeležena prošlost, sadašnjost i željena budućnost mladih osoba sa invaliditetom (EADSNE, 2006). Neke evropske zemlje koriste termin individualni tranzicioni

plan, dok druge koriste: individualni obrazovni program, individualni integracioni projekat, plan obrazovanja, personalizovani plan intervencije, individualni karijerni plan, itd. Različita terminologija ukazuje na razlike u konceptima, ali su one veoma male (EADSNE, 2006).

Dok se IOP piše čim se učenik identifikuje kao osoba kojoj su potrebne specijalne obrazovne usluge, ITP se ne uključuje u IOP sve dok učenik ne dostigne tranziciono doba. U SAD, na primer, ova starosna dob razlikuje se od države do države i po školskim distriktima. Ipak, zakonska regulativa nalaže da ITP treba da se izradi za učenika sa smetnjama u razvoju do njegove 16. godine. deFur (deFur, 2000) smatra da plan tranzicije treba da se uspostavi nekoliko godina pre završetka srednje škole i zalaže se da njegova izrada započne na uzrastu od 14. godine starosti. Smatra se da će učenik biti uspješniji u srednjoj školi i životu po završetku školovanja ukoliko što ranije ima izrađen plan (Cortiella, 2005). U Velikoj Britaniji proces planiranja i izrade ITP-a započinje sa devet godina starosti učenika sa smetnjama u razvoju, a plan se revidira svake godine.

ITP se izrađuje na osnovu informacija dobijenih procenom sposobnosti, potreba, interesovanja ili sklonosti učenika (Sitlington, Neubert, Begun, Lombard, & Leconte, 2007). Ciljevi u ITP-u treba da budu specifični, merljivi, dostižni, realni i vremenski ograničeni (Alkahtani & Kheirallah, 2016), a mogu biti postavljeni u četiri oblasti: profesionalni trening, školovanje nakon srednje škole, zapošljavanje i samostalan život (Morningstar et al., 2010). Razmatranje i revidiranje ciljeva treba vršiti na godišnjem nivou. Nakon postavljanja tranzicionih ciljeva, tim za izradu ITP-a donosi odluku koje usluge će biti potrebne učeniku da ih ostvari, a to mogu biti nastava, povezani servisi, iskustvo u zajednici i pomoć za sticanje svakodnevnih životnih vještina. Ove usluge treba pregledati i ažurirati svake godine kako bi podržale ciljeve tranzicije.

Timski rad na izradi ITP

S obzirom da ITP uključuje informacije o učeniku iz različitih perspektiva, istraživači (deFur, 2002; Kennedy, 2016; Wehman & Carr, 2013) smatraju da je neophodno da u njegovoj izradi sarađuju učenik, roditelj, članovi tima za izradu IOP-a (defektolog, nastavnik, pružaoci povezanih servisa, administratori), specijalista za tranziciju, savetnik za profesionalnu rehabilitaciju, predstavnici srednje škole, agencije za zapošljavanje, centra za samostalni život i drugi ako je potrebno. Uloge članova tima tokom izrade plana variraju u skladu sa njihovim interesima, stručnosti i vremenom koje svako mora da posveti procesu. U radu se primenjuje kolaborativni pristup što znači da se od članova tima zahteva da dele odluke, odgovornost i poverenje (deFur, 2002). Takođe, treba da ulože vreme i energiju kako bi pronašli opcije i strategije za sprovođenje ovih planova. Felps i Henli-Meksvel (Phelps & Hanley-Maxwell, 1997) smatraju da se primenom kolaborativnog pristupa obezbeđuje veća verovatnoća da će planovi biti ostvareni kada se zajednički razvijaju, jer su kao takvi pre olakšavajući nego autoritativni. Lindstrom i saradnici (Lindstrom et al., 2007) smatraju da je u efikasnom procesu tranzicije centralna komponenta aktivno uključivanje učenika.

Roditelji takođe, treba da budu snažna podrška detetu i zato treba ohrabriti učenike i njihove roditelje da preuzmu aktivnu ulogu u procesu tranzicije (deFur, 2000). Aktivno učešće učenika u svim procesima donošenja odluka čini tranziciju značajnijom i efikasnijom. Kao rezultat, povećaće se šanse za dobijanje održivog posla koji će odgovarati interesovanjima, željama, kompetencijama, veštinama, stavovima i sposobnostima učenika kao i zahtevima struke i posla. To će povećati samostalnost, motivaciju, samopercepciju i samopouzdanje (Lindstrom et al., 2007; Williams-Diehm & Lynch, 2007).

Zaključak

Tranziciono planiranje osmišljeno je tako da omogući učeniku sticanje potrebnih veština i dobijanje usluga kako bi imao neometanu tranziciju iz škole u život odraslih sa što manje prekida. S obzirom na sadržaj ITP-a i timski rad stručnjaka, učenika, roditelja i predstavnika različitih institucija na njegovoj izradi može se očekivati da će dovesti do uklapanja sposobnosti i želja učenika sa smetnjama u razvoju sa zahtevima radnog mesta i radnog okruženja, pa se tako povećavaju šanse za zapošljavanje i samostalan život učenika sa smetnjama u razvoju u odrasloj dobi. U ovakvom holističkom pristupu tranzicionom planiranju posebnu pažnju treba posvetiti aktivnoj participaciji učenika i roditelja i podučiti ih kako da donose odluke i planiraju budući život učenika.

Literatura

- Alkahtani, M. A., & Kheirallah, S. A. (2016). Background of individual education plans (IEPs) policy in some countries: a review. *Journal of Education and Practice*, 7(24), 15-26.
- Cortiella, C. (2009). *IDEA 2004: improving transition planning and results*. Retrieved from www.ncl.org/archives/blog/idea-2004-improving-transition-planning-and-results
- DeFur, S. (2000). *Designing individualized education program (IEP) transition plans*. ERIC digest #E598. Retrieved from <https://ericec.org/digests/e598.html>
- DeFur, S. (2002). *Transition planning: a team effort* (NICHCY publication no. TS10). Washington: National Information Center for Children and Youth with Disabilities.
- European agency for development in special needs education. (2006). *Individual transition plans, supporting the move from school to employment*. Retrieved from www.european-agency.org/sites/default/files/individual-transition-plans_itp_en.pdf
- Haber, M. G., Karpur, A., Deschenes, N., & Clark, H. B. (2008). Predicting improvement of transitioning young people in the partnerships for youth transition initiative: findings from a multisite demonstration. *The Journal of Behavioral Health Services and Research*, 35(4), 488-512.
- Kennedy, J. (2016). Transitional employment for students with disabilities. *SELU Research Review Journal*, 1(1), 29-39.

- Lindstrom, L., Paskey, J., Dickinson, J., Doren, B., Zane, C., & Johnson, P. (2007). Voices from the field: recommended transition strategies for students and school staff. *The Journal for Vocational Special Needs Education*, 29(2), 4-15.
- Morningstar, M. E., Frey, B. B., Noonan, P. M., Ng, J., Clavenna-Deane, B., Graves, P., ... Williams-Diehm, K. (2010). A preliminary investigation of the relationship of transition preparation and self-determination for students with disabilities in post-secondary educational settings. *Career Development and Transition for Exceptional Individuals*, 20(10), 1-15.
- Newman, L., Wagner, M., Cameto, R., & Knokey, A. M. (2009). *The post-high school outcomes of youth with disabilities up to 4 years after high school. A report from the national longitudinal transition study-2 (NLTS-2) (NCSE 2009-3017)*. Menlo Park: SRI International.
- Newman, L., Wagner, M., Knokey, A. M., Marder, C., Nagle, K., Shaver, D., ... Schwarting, M. (2011). *The post-high school outcomes of young adults with disabilities up to 8 years after high school. A report from the national longitudinal transition study-2 (NLTS2) (NCSE 2011-3005)*. Menlo Park: SRI International.
- Oesterle, S., Hawkins, J. D., Hill, K. G., & Bailey, J. A. (2010). Men's and women's pathways to adulthood and their adolescent precursors. *Journal of Marriage and the Family*, 72(5), 1436-1453.
- Phelps, L. A., & Hanley-Maxwell, C. (1997). School-to-work transitions for youth with disabilities: a review of outcomes and practices. *Review of Educational Research*, 67(2), 197-226.
- Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju* (2018). Službeni glasnik RS, br. 55/2013, 101/2017 i 27/2018-dr. zakon.
- Zakon o osnovnom vaspitanju i obrazovanju* (2019). Službeni glasnik RS, br. 55/2013, 101/2017, 27/2018-dr. zakon i 10/2019.
- Schloss, P. J., Schloss, M. A., & Schloss, C. N. (2007). *Instructional methods for secondary students with learning and behavior problems*. Boston: Pearson.
- Sitlington, P. L., Neubert, D. A., Begun, W. H., Lombard, R. C., & Leconte, P. J. (2007). *Assess for success: a practitioner's handbook on transition assessment* (2nd edition). Thousand Oaks, Corwin Press.
- Wagner, M., Newman, L., Cameto, R., Garza, N., & Levine, P. (2005). *After high school: a first look at the postschool experiences of youth with disabilities. A report from the National Longitudinal Transition Study-2 (NLTS2)*. Menlo Park: SRI International.
- Wehman, P., & Carr, S. (2013). Individualized transition plan (ITP). In F. R. Volkmar (Ed.), *Encyclopedia of autism spectrum disorders*. New York: Springer.
- Williams-Diehm, K. L., & Lynch, P. S. (2007). Student knowledge and perceptions of individual transition planning and its process. *The Journal for Vocational Special Needs Education*, 29(3), 13-21.

TRANSITION PLANNING FOR STUDENTS WITH DISABILITIES

Gordana Odović, Biljana Milanović Dobrota

University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation,
Belgrade, Serbia

Transition, as a term, refers to passing from one state or condition to another. Many important transitions occur throughout each person's life. Some of them are associated with schooling, such as transition from preschool to elementary school, elementary to high school, and from high school to higher schooling or world of work. The last transition is a critical stage for all teenagers and even more so for those with disabilities. Since transition planning plays a key role in this process, the aim of the paper is to consider two important elements of this process that include the Individual Transition Plan (ITP) and team-based work. The ITP is a part of student's Individualized Education Program (IEP). In the United States and many European countries, the obligation and procedure for its development is regulated by law. It should be developed for students with disabilities at the age of 16. The ITP outlines the training and support that will be needed for the student to achieve transition goals. These goals should be measurable and indicate what the student's life after high school will look like in areas of training or education, employment and independent living. The goals should be reviewed and revised on an annual basis. Another important element of the transition planning process is team-based work. The team includes the IEP Team members, student, his/her family, various state agencies representatives and other experts as needed. The team draws upon the expertise of different members and combines their information to make a decision or recommendation for the student. This approach to transition planning increases the chances of employment and independent living for students with disabilities in adulthood.

Key words: transition, Individual Transition Plan, measurable goals, high school